

lenne az a művészet, melyet Tolsztoj óhajt, melyet nem kellene iskolai tanfolyamon vagy hosszú gyakorlat útján elsajátítani, melynél semmi technikai ügyességre nincs szükség a műrecek tanulmányozására; melynél csak az érzelm kifejezése a fő, de hogy mily eszközökkel, az közömbös, úgy, hogy T. nem is emlékezik róla, — azt nem tudjuk el se képzelni s így nem mondhatunk róla itéletet, hogy mennyiben helyettesíthetné a mai művészetet. Tolsztoj valószínűleg úgy képzei, hogy az ihlet, vagy szentlélek minden előtanúlmány, előgyakorlat nélkül is remek alkotásokra fogja képesíteni a jövő vallásos érzéstől áthatott művészeit. Sajnos, mi egy kissé kételkedünk ebben!

Még egyet. Tolsztoj korunknak nemcsak művészetét, hanem tudományát is elítéli; szerinte az szintén hamis útra tért, nem járúl hozzá az emberi élet rendeltetésének megvalósításához: ilyen tudományok különösen a *történelem*, *nemzetgazdaságtan* s a *physikai tudományok*, — ezeket vagy nem kell tanítani, vagy ha tanítják is, úgy kell tekinteni, mint a minék nincs semmi fontossága; a *tudomány* a *tudományért*-féle elmélet elítélendő. Mint látszik, l'appétit vient en mangeant! előbb csak a művészet kellett neki s most már a tudomány is. Kíváncsiak vagyunk, hogy jövőre mit fog a szeretet nevében áldozatul kiszemelni!

A mű fordítása könnyed, világos, eléggé jó magyaros, csak elvétve találkozunk benne némi idegenszerűséggel (pl. láttam újra kezdeni a menetet, előadni lát egy színművet, Vandoisk e. h. waldensek). A magyar kiadásnál csak az erős reklám, a szerzőnek és művésznek szeretlen magasztalása rontja kissé a hatást. A fordító egyenesen a kultuszminiszternek ajánlotta a mű fordítását, holott valószínűleg nem is az eredetiből, hanem annak francia kiadásából fordította azt, s úgy ajánlotta neki e művet, mint a mely kiválóan alkalmas arra, hogy az országszerte megindult művészeti törekvéseket elősegítse, tisztázza, szegényes aesthetikai irodalmunkat gazdagítsa. — Mennyire nem alkalmas erre e mű, főntebb láttuk. Hogy a kiadó e dedicatióra s annak elfogadására hivatkozva, a művet minden tanintézetnek nyakára küldte, azon meg sem ütközünk.

Rácz Lajos.

A német irodalom története a XIX. században.

R. M. Meyer, *Die deutsche Litteratur des neunzehnten Jahrhunderts*. (P. Schlénter „Das neunzehnte Jahrhundert in Deutschlands Entwicklung“ cz. váll. III. kötete). Berlin, G. Bondi 1900 XVII, 936 l. — Füzve 10, kötve 12:50 m.

Talán él még, de már kiterítették. Eltemetni nem lehet, de a „leltározás“ folyik, pedig az örökösök így hamarjában bajosan tudhatják a sok, különböző értékét megbecsülni.

Már a mult évben folyt a XIX. sz.-dal mint befejezettel foglalkozó munkák árja, bár néhányan elébe akartak állani. A strassburgi

Th. Zieglernek a század szellemi és társadalmi áramlataival foglalkozó művére¹ pl. o. azt mondta egy kicsiny, de eleven folyóirat², hogy alapos tudósnak nem volna szabad önmagát így megszegényítenie; történetírónak tisztelnie kell a történelmet, melynek szellemét nem lehet évszámoktól tenni függővé. Az új század — „így akarom, így parancsolom“ — hivatalosan megkezdődött ugyan, de még amannak a levegőjében élünk, semmi sem változott. A XIX. század első és utolsó éve nem jelenti új korszak kezdetét vagy végét; tudományos tekintetben e nélkül számba nem vehető. Már csak ezért sem helyes, hogy a nevezett munka ily külsőséghez igazodik. 1800 a német irodalomban nem határkő, 1899. jelentőségét a legnagyobb jóakarattal, sőt a divatos mértékkel sem lehet felfedezni. Ily módon meginduló munka tudományos alig lehet, a külsőnél mélyebbre alig hatolhat, mert rendszerre mégis csak törekszik s e rendet a kiindulás és cél határozza meg.

A munka szerzője (berlini magántanár és kivált a Goethe-irodalom munkása) előszava szerint elő akarja adni a német irodalomnak, mint a német nép irodalmi törekvéseinek történetét a XIX. sz.-ban, vezettek legyen e törekvések anyagi és formai bővüléshez, mutassanak fel befejezett, művészi eredményeket vagy sem. Felfogása és iránya pedig ez: „Az újabb irodalomtörténet legbecsesebb előjoga, hogy jellemeket és tehetségeket tanulmányozhat és írhat le. Mi tehát úgy fogjuk fel feladatunkat, hogy első sorban az egyéneket kell a fejlődés előmozdítóitól feltüntetnünk s az eszméket csak annyira, a mennyire a személyiségben tükröződnek“. E cél és felfogás állandóan megmarad az egész műben és nem szólnánk ellene, ha a szerző munkáját irodalomtörténetnek nem nevezné számtalanszor. E cél és felfogás önmagában is hatalmas válasz arra a manapság nagyon fontos kérdésre: meg lehet-e írni a XIX. sz. irodalmának történetét már most, mikor a szerző benne él, a szereplőkkel érintkezik, az irodalmi irányok hatása alól ki nem vonhatja magát? A fokok könyv mintha azt bizonyítaná, hogy meg lehet írni, de célja és felfogása azt kiáltja, hogy lehetetlen. E munka nagy buzgalmú szerzője sok kutatása vagy — mert erre szüksége alig volt — sok olvasmánya eredményéül nem tud más célú tűzni maga elé, nem tud más felfogást alkotni, csak olyat, mely megátolja a történelemírást, a hol ilyesmi lehetséges és elleplezi a hiányát, a hol képtelenség. Ilyen cél és felfogás eredménye nem történelmi ítélet, csupán ilyennek alapúl szolgáló feljegyzés, mely a későbbi történetírónak igen becses lehet, sőt szükséges is egy bizonyos irányban — t. i. az írónak saját korára tett hatását tárgyalva, — de az ilyen feljegyzés minél bővebb, minél alaposabb és minél inkább történeti akar lenni, annál több lesz belőle használhatatlan s annál nagyobb

¹ Dr. Ziegler, Die geistigen u. socialen Strömungen des XIX. Jh. (Berlin, G. Bondi, 1899.)

² Das litterarische Echo. (Berlin, Fontaue et Co.) I. évf. 19. füzet.

óvatosságot követel. Az író és a vele foglalkozó irodalom-történetíró egykorúsága gátja az ítéletnek, mert személyes okokat érvényesíthet, holott az irodalom történelmében ennek éppen csak annyi helye van, mint a többi történelmi tudományban, lévén a történetírói egyéniségi érvényesülésének a tere egészen más. A jelen irodalmát szükséges megfigyelni, sőt irodalmi téren foglalkozni is jó vele irányítás, nemésítés céljából, de ezt nem hívják az irodalom történelmének, ha még olyan nagy is a könyv. Ezért menti magát Meyer is (7. l.) jó előre a Goethe szavával: „őszinteséget ígérhetek, de azt nem, hogy pártatlan leszek“! A munka vége felé pedig annyira szorong történetírói lelkiismerete, hogy 1880-hoz érve e nyomástól így szabadítja meg magát (748. l.): itt nem lehet álomnál egyébről beszélni, mely hirnöke talán a valóságnak, de mégis csak álom. „Nem mintha a régi tant vallanánk, hogy az irodalom története csak elmúlt kort tárgyalhat. Droysen paradoxona szerint — a történelem tárgya a mi él — majdnem az ellenkezőt szeretnénk állítani: csak olyan korszakot lehet igazi együttérzéssel tárgyalni, mely még hat reánk. E könyvet aligha írtam volna meg, ha ma velem érző barátaim nem volnának . . . Nem magasan a nap munkája felett, hanem a tolongásban érzem magamat. Azért nem lehet kívánni, hogy a csoportok elválasztó és érintkező pontjait oly tisztán lássam, a mint ez csak akkor lehet, ha kiforr, a mi még nagyon fiatal. Itt egyszerűen csak rajzolni kell . . . Fény és homály még nem válik el jól. Megkíséreljük, hogy elbeszéljük, a mit megélünk; ez is valami“. Valami, de nem irodalomtörténet, a mint nem költői művészet, Zola leíró művészete. Ilyen határozott öntudattal nem szabad ilyen munkát történelemnek nevezni. E szavakban önbírálat is van. Munkája legnagyobb részt valósággal csak leírás; ilyennek kitűnő.

Mindez megérteti azt is, hogy a szerző anyagát nem tudja irodalomtörténeti rendbe szedni. Tíz fejezete van, a század 10 évtizede szerint. Szerencsétlenebb folosztást keresve sem találhatott volna; címét sem talált az évszámoknál jobbat. Embereit nem igen tudja hova tenni s nem következő az okok megválasztásában, melyek miatt valakit most és nem vagy 20 évvel később tárgyal, a hol ismét említi. Külső körülmények irányítják. Ezért aztán a ki p. o. Goethenek a XIX. században folytatott munkásságát e könyvből akarná megismerni, a rengetegszer idézett névnel többet alig talál, mert róla bővebben nincs szó. Ezért nézünk néha nagyot, mikor az igen ügyesen írt kor-jellemző bevezetés után nem azt találjuk, a mi célzásaiából következne, mert az évtized jellemző vonásait olyan írótól nyerte, kikkel a szerző két fejezettel előbb már végzett, mert azok véletlenül abban az évtizedben születtek. Címét, környezetét felejtve, egy-egy író egyéniségéről, költészetéről élvezettel olvashatjuk a esinos kis tanulmányokat, melyek magokban igen becsesek, de szintén bizonytalan okokból jut némely

író e kitüntetéshez és így még csökken a műnek az irodalomtörténet nevére méltó volta, minthogy az írók nem érdem szerint nyerne kisebb vagy nagyobb helyet, hanem épen a szerző személyes vonzalma szerint. Az író egyéniségére fordított nagy gond hálaára indítja majd e kor történetíróját, a ki az egyéniséget is keresi ugyan (ki ne tudná ennek fontosságát?), de főfigyelemmel az eszmére lesz s az egyént csak a szerint becsüli, hogy az eszme megértésére, önállóan felhasználására és tovább fejlesztésére, valamint ez eszme hatásának terjesztésére mennyire volt képes. Végre sem az eszme az irodalomban a mellékes. De nem lehet az eszmét venni alapúl, ha épen ezzel nincsen tisztában az ember.

Valóban ha a Meyer nagy könyvében felhalmozott nagy anyagból, ennek rendszeresen rendszertelenné tett tömegéből azokat az eszméket akarnánk e rövid ismertetés számára kihüvelyezni, melyek a német irodalmat a XIX. sz.-ban mozgatták, ezek egymásutánját akarnánk Meyer kutatásai révén itt vázolni, azzal kellene kezdenünk, hogy nála ilyesmi nem igen van. Ezt nem is rójuk fel külön hibának, mert szerencsétlen felosztásának természetes következménye. Két első fejezetének az egész műben leginkább történelmi a tárgyalása; azokban a romantikus szellem ébredését rajzolja, s ennek a kor jellemzőjéül való megjelölését a fejezet többi része igazolja is. A harmadik fejezetet a Goethe ellen vivott harczczal bélyegzi meg s pár lappal odáb Heine-t tárgyalja, a ki még is csak nevezetesebb ez évtizedben, mint Goethe jelentéktelen ellenségei. „1830—1840“ az utánzó évtizede — eddig „genialis dilettans“-okról (Uhland) beszélt, most „a genialitas dilettánsai“ kerülnek sorra; — a meghatározás megint külső. És ez így van végig szinte változatlanúl; az utolsó előtti évtized (1880—1890) jellemvonása p. o. az idegesség s legbővebben tárgyalja — Hauptmann! E meghatározásokra a szükség szorította, mert minden évtizednek új meg új szellemi áramlata, sőt csak irodalmi iránya sem lehet rendes körülmények között. A német irodalomnak pedig ugyan nincsen a XIX. században valami rendkívüli története.

Nehéz volna megállapítanunk, hogy kit tart Meyer e korszak legnagyobb íróinak, a mely kérdés pedig ha már történelemről van szó, minden külön kutatás és kidomborítás nélkül el kellene hogy dőljön. Csakhogy épen az igazán történetírói ítéletek hiányzanak a műből. Grillparzer-t nagy drámaírónak, Heine-t, Freiligrath-ot nagy lírikusnak tartja, de ítéletének befejezett voltáról csak a regényíró G. Keller-re nézve vagyunk meggyőződve. Erről kimondja, hogy „Goethe óta a német irodalomban a legnagyobb teremtő szellem“. Heine-ről szóló véleményén kiki törheti a fejét, olyan ellentétesek a megjegyzései, melyek így végződnek: „Sokat vitatott kérdés lesz még nemzedékek számára, hogy az újabb német irodalom e legbámulatosabb egyéniségének milyen jelentősége van“. Ő ugyan ezzel nem bajlódik. A leg-

újabb korra, a jelenre nézve sem mondhatunk egyebet. Egy-egy író megértését megkönnyíti, jobban mondva alkalmat ad arra, hogy az illetőkkel soha nem foglalkozó is „véleményt alkosson“ rólok s ezért bizonyára kapós lesz. Természetesen ez a része legkevésbé történeti.

Egy a könyvből bizonyosnak látszik: a szerző az írókat mind olvasta s ez a nem mindennapi tulajdonsága határozottan ajánlja. Nagyon sok benne az idézet, az íróktól és bírálóktól egyaránt; ez is érdekes, a mikor már nem tekinthetjük irodalom-történetnek. Politika, tudomány, egybefolyik benne az irodalommal; ez is hozzá járul, hogy az olvasó a XIX. század mindenféle írójáról tájékozódjék — zavarosan. A század német íróinak legnagyobb név- és címtára e mű, melynek írója pedig — megmutatja Grillparzerről, Kellerről írott részeiben — igen jó megfigyelő, ítélő volna, ha e tulajdonságai itt érvényesülhetnének. Nagyon meglátszik azonban, hogy azok a vele „együtt érző barátok“ a bűnösök e munka létesülésében. Első sorban bizonyára P. Schlenther, kiről igen méltánylóan emlékezik meg nem egyszer, a ki a vállalat szerkesztője

E külsőségtől vezetett munka alkalmat ad itt még egy megjegyzésre. Külsőség ez is, de lépten-nyomon bántja a külföldön levő magyart még jobban, mint otthona. Állandóan Ausztriába tesz bennünket. A mi kevés közünk e század német irodalmához volna így külsőleg, az is elenyészik, mert a Magyarországon született írókat osztrákokul nevezi meg. Nem akarjuk ezzel Lenant, Beck Károlyt visszakövetelni mert a „külföldön élő nagy honfitársaink“ féle divatos és büszke mondásokat dicsőségnak éppen nem tartjuk, de ez is érdekes vonása a könyvnek is.

Leipzig.

Ifj. Imre Sándor dr.

Brassai mint philosophus.

Irta dr. Gál Kelemen. Kolozsvár, 1899. 8° V+105 l. Ára 80 kr.

Teljesen igaz a szerzőnek azon meggyőződése, hogy Brassainak, az utolsó magyar polyhistornak, működését a maga egészében és jelentőségében a szakműveltség mai rendszerében egy ember nem tudja megrajzolni. Oly sokoldalú tudós volt, hogy bizony egy embernek lehetetlen az ő működését érdeme szerint méltányolni.

Dr. Gál Kelemen munkájában Brassait, mint philosophust mutatja be. Ez nem könnyű feladat, mert Brassainak philosophiai vonatkozású cikkei el vannak szórva a legkülönbözőbb lapokban, miknek összegyűjtése bizony nagyon fáradtságos. Annál nagyobb az érdeme szerzőnknek, hogy a legnagyobb pontossággal igyekezett összeállítani azoknak jegyzékét s figyelmét nem kerülte ki Brassai legkisebb cikke sem.